

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

פערי השכלה והכנסה בדור השני והשלישי בין יהודים/יות ממוצא מזרחי, אשכזי ומעורב

ינון כהן, יצחק הברפלד, סיגל אלון,
אורן היר, מירי אנדבלד

מחקרים לדיון 135

תמוז התשפ"א, יוני 2021

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

פערי השכלה והכנסה בדור השני והשלישי בין יהודים/יות ממוצא מזרחי, אשכזי ומעורב

ינון כהן*

יצחק הברפלד** סיגל אלון**

אורן הלר*** מירי אנדבלד***

* אוניברסיטת קולומביה

** אוניברסיטת תל אביב

*** המוסד לביטוח לאומי

מחקרים לדין 135

ירושלים, תמוז תשפ"א, יוני 2021

www.btl.gov.il

תקציר

המחקר בוחן האם הפערים בהשכלה אקדמית ובהכנסה מעבודה בין אשכנזים ומזרחים בני הדור השני (ילידי ישראל להורים ילידי חו"ל), הצטמצמו בדור השלישי, כלומר, בקרב ילידי ישראל שהוריהם גם הם ילידי הארץ, אך הסבים ו/או הסבתות שלהם נולדו בחו"ל. כיום מעל מחצית ילידי ישראל היהודים (בכל הגילאים) שייכים לדור השלישי. הם מוגדרים כבעלי "מוצא ישראלי" בפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואין אפשרות לדעת אם מוצאם הוא מאסיה-אפריקה (מזרחים) או מאירופה-אמריקה (אשכנזים).

אוכלוסיית המחקר היא יהודים ילידי ישראל בני 25-43 בשנת 2018 (ילידי 1975-1993), שכולם בני הדור השני או השלישי להגירה. המחקר עשה שימוש בנתונים מנהליים שמקורם במוסד לביטוח לאומי, ושאוחדו עם נתוני מס הכנסה ומרשם התושבים. קובץ הנתונים שנבנה לצורך המחקר כולל מידע על מספר שנות הלימוד של הנחקרים במוסדות להשכלה גבוהה, על הכנסה מעבודה, כמו גם על ארץ הלידה של הורי הנחקרים ו/או של הסבים והסבתות שלהם, מידע שאפשר לסווג את הנחקרים כמזרחים, אשכנזים או מעורבים (בדומה לשיטות הסיווג האתני של מחקרים קודמים). אחד היתרונות של המחקר לעומת מחקרים קודמים הוא שאינו מוגבל למדגם קטן, אלא כולל כמעט את כל האוכלוסייה – למעלה מ-87% מקבוצת הגיל הרלוונטית – 1,162,197 נשים וגברים שעבורם היו נתוני השכלה ומוצא מלאים.

ההתפלגות האתנית של הנחקרים, כולם ילידי ישראל, היא כדלקמן: 55% הם מזרחים, 34% הם אשכנזים והיתר, 12%, הם בעלי מוצא אתני מעורב, אשכנזי-מזרחי. 43% מהנחקרים שייכים לדור השלישי, כלומר שני הוריהם הם ילידי ישראל ולפחות אחד מהסבים וסבתות שלהם נולד בחו"ל, והשאר, 57%, שייכים לדור השני כלומר, לפחות אחד מהוריהם נולד בחו"ל. נתח הקבוצות האתניות המרכזיות, מזרחים ואשכנזים, אינו שונה משמעותית בין הדורות, אך שיעור המעורבים גבוה יותר בדור השלישי.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שהיתרון של אשכנזים בהשכלה גבוהה ובהכנסה לא הצטמצם (ובהשכלה אף גדל במעט) בדור השלישי: שיעור בעלי ב.א. ומעלה (המוגדרים במחקר זה כאנשים שהיו רשומים לפחות שלוש שנים במוסד להשכלה גבוהה), שיעורם של בעל השכלה גבוהה שלמדו באוניברסיטאות לעומת במכללות, והכנסה מעבודה – כולם גבוהים יותר בקרב אשכנזים מאשר מזרחים, הן בדור השני והן בדור השלישי. בעלי מוצא אתני מעורב קרובים יותר לאשכנזים מבחינת הישגיהם הסוציאקונומיים מאשר למזרחים. להלן פירוט הממצאים:

השכלה גבוהה: בדור השני, הפער בשיעור בעלי השכלה אקדמית בין אשכנזים (49.6% בעלי תואר ראשון לפחות) לבין מזרחים (34.1%), הוא 15.5 נקודות אחוז. בדור השלישי הפער האתני עולה ל-18.6 נקודות אחוז – שיעור בעלי השכלה אקדמית אצל האשכנזים עומד על 53.3%, לעומת 34.7% בקרב מזרחים. המאמר מציג את הפערים לפי מגדר ומראה ששיעור הנשים בעלות תואר אקדמי גבוה יותר מאשר אצל גברים, והגידול בפער האתני בין הדור השני לשלישי, קטן יותר אצלן, בהשוואה לגברים.¹ ספציפית, בקרב נשים הפער האתני עלה מ-15.4 נקודות אחוז בדור השני ל-17.4 נקודות בדור השלישי (גידול של 13% בפער האתני), ובקרב גברים הוא עלה מ-15.6 נקודות בדור השני ל-19.4 נקודות אחוז בדור השלישי (גידול של 24% בפער האתני). ממצאים אלה שונים ממצאים קודמים שחלקם דווחו שהפערים האתניים דומים בין הדורות, וחלקם, שהתבססו על מדגמים קטנים או שבחנו השכלה על תיכונית ולא רק אקדמית, דווחו אף על צמצום בפער ההשכלה בין הדורות. מכיוון שהמחקר הנוכחי מבוסס על (כמעט) כלל האוכלוסייה

אחוז בעלי ב.א. בקרב נשים, דור שני אשכנזים, מעורבות ומזרחיות, 56.4, 54.8 ו-41.0, בהתאמה. האחוזים המקבילים לגבי נשים בדור¹ השלישי: 60.2, 58.9 ו-42.6.

אחוז בעלי ב.א. בקרב גברים, דור שני אשכנזים, מעורבים ומזרחים: 43.0, 40.9 ו-27.4. האחוזים המקבילים לגבי גברים בדור השלישי: 46.6, 43.4 ו-27.2.

בקבוצת הגיל הרלוונטית, קרוב לוודאי שהוא מתאר נכונה את הפער האתני הקיים ב-2018 בין מזרחים ואשכנזים בגילאי 25-43.

עם זאת, בשעה שהפערים האתניים בהשכלה בין הדורות לא פחתו ואף גדלו במקצת, נראה שהפערים הצטמצמו לאורך זמן, וזאת לאור העובדה שהפער האתני בקרב קבוצות הגיל הצעירות, הן בדור השני והן בדור השלישי, קטן יותר מהפער בקרב קבוצות הגיל המבוגרות, בעיקר בקרב נשים. כך למשל, הפער האתני בין מזרחיות ואשכנזיות בנות הדור השני עמד על כ-20 נקודות אחוז בקרב בנות 40-43, אך "רק" על 13 נקודות בקרב בנות 30-34. כך גם בדור השלישי: הפער ירד מ-25 נקודות אחוז בקרב המבוגרות בנות 40-43, ל-18 נקודות בקרב הצעירות בנות 30-34. לסיכום, פערי ההשכלה קטנו עם השנים, אבל גדלו במקצת בקרב בני הדור השלישי לעומת עמיתיהם באותם גילאים ששייכים לדור השני.

הפערים האתניים קטנים יותר בקרב קבוצות הגיל הצעירות בין השאר בשל העלייה בהשכלה הגבוהה בקרב מזרחיים ובעיקר מזרחיות במאה ה-21. גידול זה התאפשר, לפחות בחלקו, בשל התרחבות מערכת ההשכלה הגבוהה ופתיחת עשרות מכללות המעניקות תארים אקדמיים. ברם, ההתרחבות של מערכת ההשכלה הגבוהה יצרה ממד נוסף, רוחבי, של אי שוויון בהשכלה, והוא סוג מוסד ההשכלה הגבוהה בו למדו מזרחים ואשכנזים. הממצאים מלמדים שרוב האשכנזים למדו באוניברסיטאות, בשעה שרוב המזרחים למדו במכללות. סוג המוסד אינו הממד הרוחבי היחיד בו יש לאשכנזים יתרון על מזרחים. לפי מחקרים קודמים, גם בתחומי הלימוד – נושא שלא חקרנו בעבודה זו – יש לאשכנזים יתרון בכך שהם לומדים תחומים המובילים להכנסה גבוהה יותר.

נראה אם כן, שבשעה שלאורך זמן הפער האתני בשיעור בעלי תואר אקדמי הצטמצם בקרב בני הדור השני והשלישי, גורמים אחרים, כולל האופן בו התרחבה מערכת ההשכלה הגבוהה, הביאו להתפתחות פערים רוחביים בהשכלה בין מזרחים ואשכנזים. זאת ועוד, אפילו בממד האופקי של ההשכלה הגבוהה (קרי, בעלות על תואר אקדמי), הממצאים במחקר זה מהווים הערכת חסר של הפערים האתניים ה"אמיתיים" ב-2018. הממד ההשכלתי אותו חקרנו, קבלת תואר ראשון לפחות, אינו מתייחס לתארים גבוהים. קרוב לוודאי שכאשר שיעורי ה-ב.א. עולים וקרבים לרוויה בקרב אשכנזים, היתרון האשכנזי גולש לתארים מתקדמים. ואכן, הנתונים מלמדים שבקרב אלו שיש להם לפחות תואר ראשון, המזרחים היו רשומים, בממוצע, 4.7 שנים במוסד להשכלה גבוהה, לעומת 5.1 שנים בקרב אשכנזים.

בדומה למחקרים קודמים מצאנו שנחקרים בעלי מוצא אתני מעורב דומים מאוד לאשכנזים מבחינת השכלה גבוהה והכנסה מעבודה. זו הייתה גם התקווה של אידיאולוגיית כור ההיתוך הישראלי, כלומר, שעם חלוף השנים רוב היהודים בישראל יהיו ממוצא מעורב והשסע המזרחי-אשכנזי יעלם. יש שתי בעיות עם מימושו של חלום כור ההיתוך: ראשית, ב-2018 נתח המעורבים בקרב בני 25-43 הוא רק 11.7% ויש להמתין עוד שנים לא מעטות על מנת שקבוצת המעורבים תהווה נתח משמעותי, לא כל שכן רוב, בקרב המבוגרים בישראל. שנית, מחקרים קודמים מצאו שנישואין בין מזרחים ואשכנזים אינם אקראיים, אלא מתרחשים בשכיחות גבוהה יותר בקרב אשכנזים ומזרחים בעלי השכלה גבוהה יחסית. תופעה זו מביאה לכך שבממוצע, למזרחים שנישאים למזרחים אחרים השכלה נמוכה יחסית. בהינתן המתאם הגבוה בין השכלת הורים להשכלת ילדיהם, תהליך זה יכול להביא לגידול בפערים לאורך הדורות בין אשכנזים ומעורבים (שהשכלתם גבוהה יחסית) מצד אחד, לבין מזרחים (שהשכלתם נמוכה יחסית) מצד שני. לא מן הנמנע שתהליך זה אחראי על לפחות חלק מהגידול בפערי ההשכלה בין הדור השני לשלישי שנמצאו במחקר זה.

הכנסה מעבודה: פערי ההכנסה מעבודה (שכירה ועצמאית) לא השתנו משמעותית במשך הדורות. בשנת 2017 ההכנסה החציונית של גברים מזרחים בני 30-43, שעבדו לפחות 8 חודשים בשנה הייתה, בדור השני והשלישי בהתאמה, 91 ו-84 אחוזים מהכנסת עמיתיהם האשכנזים. המספרים המקבילים אצל נשים הם 95 ו-91 אחוזים. על פניו, פער ההכנסה גדול במקצת בדור השלישי, אולם הדבר נובע מפערי גילאים בין הקבוצות האתניות. בעוד שבדור השני המזרחים מבוגרים (בשנה בערך) מהאשכנזים, הרי בדור השלישי המזרחים צעירים (בשנה בערך) מהאשכנזים.

בחינת השכר לפי גיל מראה שפערי השכר קטנים יותר בקרב הצעירים, אך כאן, ככל הנראה, הדבר נובע פחות מצמצום פערים בהשכלה גבוהה לאורך זמן, ויותר מהעובדה שפערים בהכנסה מעבודה בין בעלי השכלה אקדמית לבוגרי תיכון מתפתחים עם גיל וניסיון בעבודה. ואכן, בגיל 43, הגיל המבוגר ביותר אותו חקרנו, ההכנסה החציונית של גברים מזרחים היא כ-81 ו-85 אחוזים מזו של גברים אשכנזים בדור השני והשלישי, בהתאמה. אצל נשים פער ההכנסה קטן יותר, כאשר הכנסתן של מזרחיות בנות ההדור השני והשלישי היא כ-88 ו-90 אחוזים מהכנסתן החציונית של האשכנזיות. מכיוון שפרופיל הגיל-הכנסה של בעלי השכלה גבוהה תלול יותר מזה של חסרי השכלה אקדמית, קרוב לוודאי שהפערים האתניים בהכנסות בקרב בני ה-43 ב-2018 יתרחבו עוד יותר ב-15-10 השנים הקרובות כשהאשכנזים (המשכילים יותר) והמזרחים יגיעו לשנות החמישים לחייהם. זאת ועוד, אם הפרמיה עבור השכלה אקדמית לעומת השכלה תיכונית תמשיך לעלות – לפי מחקרים קודמים היא עלתה מ-40% בשנת 2000 ל-52% בשנת 2017 – הרי שהפער האתני בשכר יתרחב עוד יותר.

למרות שפערי ההכנסה בין מזרחים ואשכנזים הם משמעותיים, חשוב להדגיש שהם קטנים יותר מהפערים המגדריים. כאשר בוחנים את מדרג ההכנסה של כול 12 הקבוצות לפי אתניות, דור ומגדר מגלים שבראש נמצאים גברים אשכנזים ומעורבים, אחריהם גברים מזרחים, והרחק במורד סולם ההכנסה נמצאות כל קבוצות הנשים, למרות שהשכלתן עולה על זו של גברים. הכנסתן החציונית של נשים מעבודה היא רק 52-55 (מזרחיות), או 58-64 אחוזים (אשכנזיות ומעורבות) מההכנסה של קבוצת הבסיס – גברים אשכנזים בני הדור השני.

